

Hoofdstuk 1

Wat is de essentie van christelijke identiteit?

Wat is de identiteit van de christelijke school in de gereformeerde traditie? Stel dat een ongelovige de school binnenloopt met deze vraag, welk antwoord kunnen we dan verwachten? Vormen de kledingvoorschriften onze identiteit?⁷ Of de onopgeefbare grondbeginselen die het statuut van de school uitmaken, zoals de ‘absolute onfeilbaarheid van de Schrift’, ‘totale verlorenheid van de mens’, ‘noodzaak van wedergeboorte en bekering’ en ‘eis tot een heilig leven’?

We kunnen de vraag ook aan leerlingen stellen. Leerlingen hebben een bijna feilloze intuïtie om het verschil tussen verschillende leerkrachten te benoemen. De ene leerkracht gaat ervan uit dat bekering een onbereikbaar wonder is, terwijl de docent aan het andere uiterste de leerlingen benadert als gelovigen. In vriendschappen en verkeringen lopen jongeren aan tegen de verschillende opvattingen over gemeente, Doop en ethische vragen. Er is in de gereformeerde gezindte heel wat verschil van gevoelen over gezinsvorming, het gebruik van voorbehoedsmiddelen, mediagebruik, Bijbelvertaling, of de uitleg van Genesis 1.

We krijgen geen helderheid over onze identiteit als we bij allerlei groepen te rade gaan. Dat is de zwakte van een sociologische benadering. Om over onszelf en onze identiteit na te denken, hebben wij

7. In *De Telegraaf* van 7 oktober 2014 stond een reportage over de kledingregels op het Van Lodenstein College te Kesteren.

in de eerste plaats een theologisch antwoord nodig. Het getuigenis van de apostelen biedt een geweldig houvast om vandaag te leven uit de kern van het christelijk geloof.

1.1 Onze identiteit in de levende Christus

De apostolische prediking kenmerkte zich door de proclamatie van de levende Christus: ‘En de apostelen gaven met grote kracht getuigenis van de opstanding van de Heere Jezus.’⁸ In de titel *Kurios* (Heere) brachten zij het overweldigende geheim van Jezus’ opstanding tot uitdrukking. Dit was de kern en het scharnierpunt van hun prediking. De opstanding van hun Meester gaf hun perspectief. Stel u voor: zij maakten mee dat hun Meester aan het door God vervloekte kruis terechtkwam.⁹ Hun hele wereld stortte daardoor in. Elke dood was mogelijk voor een profeet, maar uitgerekend de kruisdood niet. God zou immers nooit een ware profeet of Zijn eigen Zoon vervloeken en prijsgeven.

Omdat Jezus door God Zelf was prijsgegeven, was het vanuit het perspectief van de discipelen uitgesloten dat Jezus zou worden opgewekt en daarmee door God gerechtvaardigd zou worden. Dat maakte de jongeren van Jezus zo bang en vertwijfeld. De opstanding lag niet alleen biologisch buiten hun gezichtsveld, maar vooral theologisch. Er was niets in de Schrift dat hen kon doen hopen dat God op Zijn eigen oordeel over een vervloekte zou terugkomen. Daarom waren ze bij de eerste berichten over Jezus’ opstanding helemaal niet blij.¹⁰ Zelfs toen Hij voor hen stond, werden ze bevangen door vrees.¹¹

Deze mensen zijn dwars tegen hun theologie in overtuigd geraakt van de levende Christus. Vanuit de levende Christus hebben zij de betekenis van het Oude Testament gezien. Het vervloekte kruis

8. Hand. 4:33.

9. Deut. 21:23.

10. Mark. 16:11, 13-14.

11. Luk. 24:37-38.

werd in het licht van Christus' opstanding tot een oneindige zegen. Het is alsof we het Paulus hardop horen zeggen: 'Verre zij het van mij dat ik ergens anders in zou roemen dan in het kruis van onze Heere Jezus Christus.'¹²

Het is complete onzin om te denken dat Jezus' discipelen het verhaal van de opstanding zijn gaan vertellen omdat dit hun wens was. Als de machtige beweging van de tegenstanders in staat geweest zou zijn om het dode lichaam van Jezus te tonen, zou de hele beweging van het christendom in elkaar geschrompeld zijn. Ondanks het feit dat hun hier veel aan was gelegen, waren zij daartoe niet in staat. Het lege graf was een machtige prediking van Jezus' opstanding. Daar komt het getuigenis van de ontmoeting met de levende Christus bij. Zonder het lege graf was dit een mooi verhaal zonder realiteitsgehalte geweest, maar nu staat de zaak van Christus' opstanding als een ijzersterk verhaal. Het gaf een krachtige bevestiging aan het apostolisch getuigenis en daarin klopt nog altijd het hart van het Evangelie.

We zien dat in de geschriften van Paulus. Het duizelt hem als hij denkt over de onvergelykbare kracht van Christus' opstanding. De woorden buitelen over elkaar heen als hij er woorden voor probeert te vinden. Hij stamelt over de uitnemende grootheid van Zijn kracht, die overeenkomt met de werking van de sterkte van de macht die God in de opstanding van Christus tentoonspreidde.¹³ Paulus is zich ervan bewust dat deze triomf van Christus werkzaam is in elke beoefening van het geloof. Zo onmogelijk is het om in eigen kracht te geloven en zo wonderlijk is de beoefening van het kleinste geloof. De totale overwinning van de Heere Jezus op de dood is daarin effectief.

Het zal ook om deze reden zijn dat Paulus intens verlangt naar een diepere kennis van de kracht van Christus' opstanding.¹⁴ Hoe onvergelykbaar is deze kracht! Terwijl de dood een enorme macht is in ieders leven, in elke cultuur en zelfs in het geheel van de

12. Gal. 6:14.

13. Ef. 1:19.

14. Fil. 3:10.

schepping, heeft Jezus de dood gedood. Hij heeft de onomkeerbare orde van slijtage en sterfelijkheid omgekeerd, zodat een christen dagelijks jonger wordt, totdat op de jongste dag de eeuwige jeugd doorbreekt. Deze kracht is zelfs in de schepping niet tentoonge-spreid.

Hetzelfde geldt ook voor Christus' kracht over de duivel en de zonde. Wie is in staat om één moment weerstand te bieden aan het gebrul van de leeuw of om één zonde ten onder te brengen? Als we denken een zonde eronder te hebben, hebben talloze andere zonden zich meester van ons gemaakt. Hoe meer we onze hulpeloosheid tegenover deze machten gevoelen, hoe meer we ons verbazen over de kracht van de Levensvorst en des te intenser we verlangen om Hem te kennen.

Paulus gaat nog een stap verder. De opstanding van Jezus Christus is niet alleen de inhoud van zijn boodschap, maar daarin ligt zijn identiteit. Hij belijdt dat met paradoxale woorden: 'Ik ben met Christus gekruist; en ik leef, maar niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vlees leef, dat leef ik door het geloof van de Zoon van God, Die mij liefgehad heeft en Zichzelf voor mij heeft overgegeven.'¹⁵

Deze tekst bepaalt ons erbij dat Christus ons levenscentrum is. Het gaat hier om een diepe geestelijke realiteit. Biologisch leven we 'gewoon', maar in Gods Koninkrijk heeft een christen zijn eigen leven verloren en leeft hij uit Christus. Het gaat hier om het geheimenis van *unio mystica cum Christo* (geestelijke eenheid met Christus). De christen gelooft niet alleen in Christus en wordt niet alleen gered door Christus, maar hij is in levenseenheid met Christus.¹⁶

Vanuit de eenheid met de opgestane Christus valt er licht op het God-zijn van Christus.¹⁷ Er valt ook licht op de Vader Die Hem

15. Gal. 2:20.

16. Er is veel theologische bezinning op de mystieke unie met Christus, Thate, Vanhoozer, Campbell (red.), *"In Christ" in Paul*. Vgl. voor de dogmatiek, Fesko, *Beyond Calvin*, 53-75; Burger, *Being in Christ*. Ook in het calvinisme is deze aandacht er, Canlis, *Calvin's Ladder*.

17. Rom. 1:4.

gezonden heeft en Die Hem opgewekt heeft uit de dood. We ontmoeten in de levende Christus eveneens de Heilige Geest, met Wie Hij gezalfd is en van Wie we ook lezen dat Hij Hem opwekte uit de dood.¹⁸ Kortom, vanuit de gemeenschap met Christus bloeit het volle trinitarische geloof op.

1.2 De gekruisigde Christus

Vanuit de opstanding kreeg het kruis van Christus betekenis. Paulus wilde niets anders weten dan Jezus Christus, de Gekruisigde.¹⁹ Hij doet dit op een provocerende manier. Terwijl het genoeg was om te zeggen dat Hij Jezus Christus verkondigt, zegt hij er uitdrukkelijk bij dat het de gekruisigde Christus is, Die voor Joden een ergernis is en voor Grieken een dwaasheid.²⁰

Als iemand wist wat deze uitdrukking voor een Jood betekent, was het Paulus wel. Opgevoed in de Griekse wereld, was de ontvangst van de gekruisigde Jezus hem evenmin onbekend. Als je zeker wilt weten dat je geen indruk wilt maken op je omstanders moet je je vereenzelvigen met een gekruisigde misdadiger. Misschien dat onze buurman ons vandaag ook meewarig aankijkt omdat wij heil verwachten van een naakte Man aan het kruis.²¹

Laten we ons proberen voor te stellen hoe de eerste christenen hebben geluisterd naar waarschijnlijk het oudste evangelie, namelijk het evangelie dat Johannes Markus schreef. Als Markus inderdaad het oudste evangelie is, is er een tijd geweest dat de christenen in Azië en Europa alleen het ene kruiswoord van Markus kenden: ‘Mijn God, Mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?’²² Het is aangrijpend dat deze woorden in de moedertaal van Jezus, het Aramees, zijn weergegeven: ‘Eloï, Eloï, Lamma sabachtani?’ Blijk-

18. Rom. 8:11.

19. 1 Kor. 2:2.

20. 1 Kor. 1:18.

21. A. van de Beek verwijst naar een tekening van een ezel aan een kruis waaronder staat: ‘Alexamenos aanbidt zijn god’, *Mijn Vader, uw Vader*, 12, 445.

22. Mark. 15:34.

baar heeft Johannes Markus het in Rome zo door Petrus horen verkondigen om aan te geven met welke diepe emotie de Heiland deze woorden heeft uitgebruld.

Volgens het Markusevangelie behoort deze uitroep tot de laatste woorden van Jezus aan het kruis. Stel dat onze vader met deze verbijstering zou heengaan ... Wij geven de voorkeur aan een troostvol sterfbed waarop de stervende spreekt over een blij vooruitzicht. Jezus' laatste woorden bevatten juist geen perspectief maar het gebrek aan perspectief, geen troost maar het ontbreken van troost.

Moest dat de enige troost zijn voor de slaven in Korinthe in hun worsteling met de zedeloosheid in deze stad? En voor de jonge christenen in Efeze die nog maar net waren gedoopt en zo veel strijd moesten voeren tegen het occultisme en de drankverslaving in deze metropool? Wat hebben deze onedelen uit de prille en kwetsbare christelijke gemeenten van het eerste uur in het kruis van Christus gezien?

Plaatsvervanging: Jezus voor mij

Onze eerste gedachte is dat ze het Evangelie van de plaatsvervanging erin hebben gezien. Ze hebben wellicht beseft dat er aan het kruis iets gebeurde tussen God en Jezus Christus, namelijk dat Hij hun zonden in Zijn lichaam heeft gedragen op het hout, opdat zij voor de gerechtigheid zouden leven.²³ Wellicht hebben ze van Paulus gehoord dat God in Christus de wereld met Zichzelf verzoende.²⁴

Reeds vroeg in de christenheid verstond men de oudtestamentische woorden van Jesaja waarin hij zegt dat de Heere onze ongerechtigheden op Zijn Knecht legde en dat Hij onze straf droeg, als een profetie van Jezus Christus.²⁵ Dit geheim is nooit klein te krijgen. Het is moeilijk te achterhalen hoe de eerste luisteraars precies hebben geluisterd naar de boodschap van het kruis. Voor

23. 1 Petr. 2:24.

24. 2 Kor. 5:18.

25. Jes. 53:5-6.

ons is het van belang dat wij ons blijven realiseren dat het kruis een ontzaglijke en verbijsterende boodschap is.

Als we geen last hebben van onze zonden en niet beseffen dat wij God tot toorn verwekken, wordt het Evangelie van de verzoening triviaal. Maar zodra we enigermate gaan ontdekken dat wij tot het uiterste gaan, God als het ware het bloed onder de nagels vandaan halen en Hem tot toorn verwekken door onze zonden tegen de wet, tegen het Evangelie en tegen de Heilige Geest, kunnen we het nooit klein krijgen dat Gods Zoon in de breuk tussen God en mens is gaan staan.

Op deze wijze wordt er recht gedaan aan God. Dat is het Evangelie in het Evangelie, namelijk dat God niet tekortkomt aan de vergeving van onze zonden, maar dat we God nooit meer eer kunnen toebrengen dan door het geloof in Jezus Christus. Onze pogingen tot gehoorzaamheid aan Gods wet zijn een belediging van Gods heiligheid, maar de oneindige gerechtigheid van Gods Zoon is in overeenstemming met Gods heiligheid. We kunnen God alleen eren en Zijn wet alleen erkennen als we alles verwachten van de gehoorzaamheid van Christus.

God geeft dit oneindige geschenk uit pure gunst. Paulus roept jaren later uit: 'Die mij heeft liefgehad en Zichzelf voor mij heeft overgegeven.'²⁶ We kunnen ons de verbazing hopelijk voorstellen: 'Mij, huichelaar, ongelovige, halsstarrige, goddeloze, opstandige, liefgehad?' Dit is zo aanbiddelijk. En dan zijn we er nog niet. De Zoon gaf Zichzelf, de Vader heeft Zijn Zoon niet gespaard en door de Geest heeft de Zoon Zich opgeofferd.²⁷ Wat een liefde van God als bron van het heerlijk Evangelie. God heeft Zijn vijanden hartelijk lief. Hier klopt het hart van het Kruisevangelie: 'Uw verzoenend sterven blijft het rustpunt van mijn hart.'

Als Christus' verzoenend sterven het rustpunt van mijn hart is, is dat categorisch bedoeld. Dit wil zeggen dat er nergens anders rust is te vinden en dit maakt de genadeleer zo totalitair. Ik aanvaard de gerechtigheid van Christus niet als ik mij een brave refo voel

26. Gal. 2:20.

27. Hebr. 9:14.

of als ik van mijzelf meen dat ik een geschikt christen ben. Dat heeft iets van de farizeeër die zichzelf vergeleek met anderen en vrij gunstig uit deze vergelijking kwam. Zo kunnen wij onszelf rechtvaardigen door ons te vergelijken met anderen. Het geheim van het Evangelie is echter dat wij onszelf vergelijken met God en geen enkele gerechtigheid in onszelf vinden. Zo sterven wij aan onszelf, aan de wet.²⁸

Omdat in ons de onuitroeibare neiging aanwezig is om te rade te gaan bij onze eigen mogelijkheden en zo van beneden naar boven op te klimmen, hebben wij levenslang de scherpe confrontatie met Gods wet nodig. Die leert ons om ons startpunt niet te kiezen in onszelf, maar te leven uit het heil buiten onszelf.²⁹ Dat is bevrijding. We hoeven niet meer geschikt te zijn in onszelf, maar we leven uit de geschikte Zaligmaker. We hoeven geen kracht meer te ontdekken, want Christus is onze kracht. We hoeven niet meer zeker te zijn van ons geloven, want Christus is onze zekerheid.

Dit leven van het geloof is een paradox. Het betekent dat wij niets in handen hebben en nochtans rijk zijn. Daarom zijn we zekerder dan zeker van het heil, omdat het vastligt in Christus. Tegelijk zijn we aangevochten gelovigen, omdat wij niets in handen hebben en we onder het vuur van de boze liggen.

Participatie: ik in Jezus

Dit leven uit de verzoening buiten onszelf is nog maar één kant van het geheim van het geloof. We doen geen recht aan het Evangelie als we het kruis laten opgaan in de plaatsvervangende, omdat ook de notie van de participatie zo belangrijk is. Participatie betekent dat wij mét Christus lijden, sterven, begraven worden, opstaan en in de hemel worden gezet. Christus' sterven en opstanding is niet alleen iets van het verleden, maar het is een levende realiteit in het heden. Het gaat hier om het effect van de gemeenschap met Christus in ons.

28. Gal. 2:19.

29. Vraag 115 over de scherpe prediking van de wet staat in het hoofdstuk van de dankbaarheid.

Als onze oude mens met Christus is gekruisigd,³⁰ heeft dat nogal wat consequenties. Dit is allerm minst goedkope genade, want onze diepste persoonlijkheid wordt dan gekenmerkt door het effect van de levensgemeenschap met Christus. Hoogmoed, jaloezie, wrok, aardsghezindheid, onoprechtheid, oppervlakkigheid, lauwhheid, brave burgerlijkheid en nieuwsgierigheid verdragen zich niet met de Gekruisigde. Eenheid met de Gekruisigde verandert niet alleen ons gedrag, maar grijpt in onze diepste levenssfeer in.

We noemen dat radicaal, naar het woord *radix*, dat wortel betekent. In de gereformeerde traditie spreekt men ook over *mortificatio* (afsterven). Wie wil er sterven? Dat is dan ook nog eens de enige manier waarop we bij Christus kunnen horen. Het druist ook tegen onze diepste intenties in. We willen onszelf wel aan God overgeven als Hij voorzichtig met onze persoonlijkheid omgaat. Dit blijkt echter niet het geval te zijn. Eenheid met Christus is eenheid met de gekruisigde Christus. Dit onderstreept dat de weg naar de hemel geen brede snelweg is, maar een gevaarlijke smalle weg waarop we de handen vol hebben aan onszelf. De *Christenreis* van John Bunyan laat ons iets zien van de ernst van deze strijd en de gevaren waarmee we in aanraking komen. Vooral omdat we al die verleiders en dwaalgeesten in ons eigen hart tegenkomen. Paulus betreft het Evangelie van het kruis niet alleen op het innerlijke lijden, maar ook op het uiterlijke. De betere wereld verdraagt zich niet met de huidige wereld, althans voor het ongeloof. Men heeft Christus gehaat in deze wereld, Zijn volgelingen hebben niets anders te verwachten.³¹ Dezelfde apostel verbindt zijn roem in het kruis ook met het gekruisigd zijn aan deze wereld.³² Hij veracht niet alleen de wereld, maar de wereld veracht hem ook.

Wie wil dit? Willen de twintigers en dertigers, die in het kille seculiere klimaat massaal op zoek zijn naar zingeving en ervaring, haat en verachting ondergaan?³³ Willen reformatoische kerk-

30. Rom. 6:6.

31. Joh. 15:18-21, 16:33.

32. Gal. 6:14.

33. Zonderop, *Ongelofelijk*.

mensen in de eenentwintigste eeuw dit of zijn we daar te veel gerespecteerde burgers in deze wereld voor geworden? Ook onder de eerste christenen riep dit aspect van het kruis weerstand op. De rijke reder Marcion uit Rome was de exponent daarvan. Hij stond een evangelie voor dat vooral prettig en fijn was. Daarom schrapte hij het grootste gedeelte van het Oude Testament en tal van passages in het Nieuwe Testament. Een grondhouding waarbij we ons wel iets kunnen voorstellen.

Toch heeft de Vroege Kerk duidelijk ‘nee’ gezegd tegen deze amputatie van de canon. Deze christenen ontdekten dat Christus de Gekruisigde is, zodat kruis en Christus niet van elkaar zijn te isoleren. Ze hadden liever een gekruisigde Zaligmaker dan geen kruis en geen Zaligmaker. Zou het kunnen dat de gereformeerde gezindte opnieuw moet leren de wereld en zijn comfort te verloochenen om met des te meer vrijheid in het leven te staan en des te meer de troost van het kruis te genieten? Moeten we ons ook in het onderwijs instellen op spot en smaad vanuit onze omgeving? Of misschien nog erger: dat we niet serieus worden genomen? Immers, alleen als we met Christus lijden delen we ook in Zijn verheerlijking.³⁴ Andersom zal het ook waar zijn: zonder te participeren in Christus’ lijden kunnen we niet participeren in Zijn glorie.

Thomas van Kempen zag dit heel scherp. Hij leefde in een tijd van verpaupering van kerk en samenleving, terwijl tal van religieuze stromingen om de voorrang streden en wonderverhalen gretig werden ontvangen. Haaks op alle trends van zijn tijd schreef hij in zijn bestseller *De navolging van Christus* dat de ware navolging van Jezus geen succes en welvaart met zich meebrengt: ‘Velen volgen Jezus tot aan het breken van het brood, maar weinigen tot aan het drinken van de lijdenskelk. Velen zien vol eerbied op naar Zijn wonderdaden, weinigen gaan mee tot in de smaad van het kruis.’³⁵

34. Rom. 8:17.

35. Thomas van Kempen, *De navolging van Christus*, 121.

1.3 Christus opent de gesloten wereld

Dit geheimenis van Jezus' opstanding is een bron van bezinning en leidt tot tal van overwegingen. In de inleiding zagen we dat de moderniteit elke metafysische claim onmogelijk heeft gemaakt. Vanuit Christus en Zijn opstanding kiezen we als christenen een volstrekt ander uitgangspunt. We gaan niet uit van de vraag of er een bovennatuurlijke realiteit is en of we deze realiteit kunnen kennen, maar we leven uit de realiteit van de levende Christus. Er is voor ons niets meer werkelijk dan de levende Christus. Deze realiteit hoeft niet bewezen te worden, want deze dringt zich door Woord en Geest aan ons op.

In de crisis van onze cultuur is dit onze diepe zekerheid, het anker der ziel. Deze realiteit is bovendien de krachtigste ontmaskering van een gesloten wereldbeeld. Als Christus uit de doden is opgestaan, is er meer dan het hier en het nu. Dan is er een werkelijkheid die ons begrip te boven gaat en die buiten ons bereik ligt. Aangezien een christen in deze werkelijkheid in Christus deelt, is dit het meest wezenlijke vertrekpunt voor de christelijke pedagogiek. Alleen deze verworteling in de levende Christus en Zijn rijk kan ons als christelijke leergemeenschappen staande houden. We ademen een klimaat in dat geheel wordt bepaald door het denken in relaties van oorzaak en gevolg. Het kost helemaal geen moeite om met dit materialistische wereldbeeld mee te gaan. Bewust of onbewust wordt er aan onze wereldbeschouwing geknabbeld als de vraag zich opdringt: Wat maakt het christelijk geloof voor verschil? Maakt het verschil of we wel of niet bidden? Wat betekent het dat we om de lichamelijke behoeften bidden en ze van God ontvangen als ongelovigen ze net zo goed ontvangen?

Daarom lezen we elke dag onze Bijbel, daarom zingen we de psalmen en daarom gaan we elke week naar de kerk om gevoed te worden uit het Evangelie van Gods Koninkrijk. Dit Evangelie leert ons dat Christus in Zijn opstanding elke gesloten orde heeft doorbroken. Hij kon niet buitengesloten worden toen de deuren

gesloten waren.³⁶ Het feit dat Hij niet dadelijk werd herkend door de wandelende Emmaüsgangers, is een aanwijzing dat Zijn opstanding niet de reanimatie van een dood lichaam was.³⁷ Jezus is opgestaan in een andere werkelijkheid dan de werkelijkheid van onze begrippen van tijd en ruimte.

Deze waarheid kan ons begripsmatig helpen te denken in een meerdimensionale ruimte. Een 'platlander' zal hogelijk verbaasd zijn als iemand van boven het platte veld nadert, omdat de derde dimensie voor hem niet bestaat. Wij zijn mensen van drie dimensies en voor ons bestaat er geen vierde dimensie. Laten we ons eens voorstellen dat Christus beschikt over vier of meer dimensies. Dan is het voorstelbaar dat Hij vlak bij ons is, terwijl wij Hem niet zien. Dan hoeven ook de astronomische afstanden in het heelal geen verhindering meer te zijn om van Zijn nabijheid verzekerd te zijn. Het getuigenis van Jezus' opstanding is bevestigd door tekenen.³⁸ De geschiedenis van de genezing van de kreupele man bij de Schone Poort is niet zomaar een wonderverhaal, maar zij heeft een unieke heilshistorische plaats.³⁹ In de Naam van de levende Christus beveelt Petrus de man om op te staan. Als Christus niet meer is dan een idee, zal er niets gebeuren. De levende Christus blijkt echter in staat om de kreupele onmiddellijk te herstellen. Zo is de genezing van deze kreupele man een geweldig uitroepeten achter Christus' opstanding. De Heilige Geest gebruikt dit uitroepeten in de eenentwintigste eeuw om het Evangelie van de levende Christus in onze ziel te graveren, opdat wij er zeker van zijn dat we geen dode Jezus volgen, maar de levende Christus dienen.

Tweede oorzaken zijn niet de laatste oorzaak

Deze levende Christus heeft alle macht in de hemel en op de aarde.⁴⁰ Het is van belang om hier ook nadrukkelijk de aarde bij

36. Joh. 20:19.

37. Luk. 24:16.

38. Hebr. 2:3-4.

39. Hand. 3:1-10.

40. Matth. 28:18.

te noemen. Christus is niet alleen betrokken bij de herschepping, maar ook bij de schepping. Dit stelt elke vorm van christendom onder kritiek waarin Christus alleen betekenis heeft voor de ziel. De Bijbelse notie dat de schepping door Christus is gemaakt,⁴¹ biedt een krachtige steun in de rug dat de levende Christus ook de *Kurios* van het wereldgebeuren is.

Het onderscheid tussen eerste en tweede oorzaken staat in dit kader. De natuurwetten van oorzaak en gevolg zijn niet de ultieme verklaring van ons heelal, maar ze worden gedragen door God als eerste Oorzaak van alles. Dit onderscheid geeft ons de mogelijkheid om actief te zijn in de wetenschap en tegelijk te beseffen dat de wetenschap slechts een deel van de werkelijkheid kan benoemen, namelijk het zintuiglijk waarneembare deel.⁴² Het is heel bekrompen om te denken dat er niet meer bestaat dan dit zintuiglijk waarneembare. Het is redelijk te verantwoorden dat we ervan uitgaan dat er meer is dan de zichtbare werkelijkheid. De ‘God-hypothese’ toont ons de beste samenhang in het geheel van de grote micro- en macrokosmos, in de geschiedenis en geeft de beste verklaring voor het geheim van menselijke affectie.⁴³

We kunnen nog een stap verdergaan door op te merken dat de natuurwetten in hun diepste wezen geen wetten zijn, omdat het woord ‘wet’ noodzakelijkheid impliceert. De natuurwetenschappelijke samenhang is echter niet noodzakelijk, omdat God ook andere samenhangen had kunnen scheppen. We spreken hier over contingentie. Wat wij natuurwetten noemen, is de orde of de gewoonte die God hanteert in de regering van deze wereld. Daarom verwonderen we ons ook elke dag opnieuw dat God de wereld naar Zijn gewoonte regeert. Stel dat de zwaartekracht de ene dag wel zou gelden en de andere dag niet.

Het onderscheid tussen eerste en tweede oorzaken biedt ons ook

41. Joh. 1:3; Kol. 1:16-20; Hebr. 1:2.

42. Vgl. J. Muis: ‘Geloof in de schepper kan wel goed samengaan met de natuurwetenschap (...). Maar de gelovige kan de relatief zelfstandig en eigenwettelijke tijdruimtelijke werkelijkheid niet verabsoluteren tot een volledige en gesloten werkelijkheid’, *Onze Vader*, 374.

43. E. Andrews heeft de ‘God-hypothese’ uitgewerkt in *Wie heeft God gemaakt?*.

een kader om wonderen een plaats te geven. Elk wonder is een aanwijzing dat natuurwetten geen wetten zijn, maar dat deze regelmatigheden in de natuur naar Gods gewoonte verwijzen. Er is dan ook geen enkele reden om de principiële mogelijkheid van wonderen uit te sluiten, al zijn juist christenen kritisch ten opzichte van claims op wonderen. Al zou er ooit slechts één wonder zijn gebeurd, dan is dat genoeg om ons ervan te verzekeren dat we niet in een gesloten wereld leven.⁴⁴

Het onderscheid tussen eerste en tweede oorzaken reikt ons ook een instrumentarium aan waarmee we kunnen verantwoorden dat God in Christus onmiddellijk werkt. De eerste schepping is niet uit tweede oorzaken te duiden. Het pad door de Rode Zee evenmin. En wat te denken van het dagelijkse manna uit de hemel, de kleren die niet versleten in de woestijn, of de val van de muren van Jericho? Elia wekte een dode op, Jezus deed dat meermalen tijdens Zijn omwandeling op aarde en ook Petrus en Paulus zijn daarvoor instrumenten geweest. De Schrift biedt een overvloed aan machtige bevestigingen dat God niet gebonden is aan zogenaamde wetten.

Daarom zitten we elke zondag vol verwachting in Gods huis, opdat Gods Geest in harten van zondaren werkt. Deze werking gaat niet buiten het karakter en de opvoeding om, maar valt daartoe niet te reduceren. Bovenal zien we uit naar de wederkomst van Christus, waarin Hij deze aarde binnenste buiten zal keren, de doden zal opwekken en een nieuwe aarde van hemelse kwaliteit tevoorschijn zal roepen.

Geen dualisme van geloof en wetenschap

Als dit de kaders van ons wereldbeeld zijn, hoeven we ons niet in een dualisme van geloof en wetenschap te laten dringen en nog minder het geloof te verdringen in een subjectieve mening. Integendeel, frank en vrij mogen we uitkomen voor ons gelovig wereldbeeld in de diepe overtuiging dat geloven van een hogere

44. Dit is het punt dat A. Vos maakt in 'Het wonder'.

orde is dan de wetenschap.⁴⁵ Zoals elke wetenschap binnen kaders van onbewezen vooronderstellingen plaatsvindt, zo is het gelovige wereldbeeld een wettig interpretatiekader voor de wetenschap. Tijdens een studiedag liet M.J. de Vries ons de botten van een 'bottenbeest' ordenen. Deze eenvoudige oefening maakte overtuigend duidelijk dat we vanuit onze vooronderstellingen probeerden de verschillende botten tot een samenhangend geheel te ordenen. In de jaren zestig van de vorige eeuw heeft Thomas Kuhn laten zien dat dit voor elke wetenschap geldt.⁴⁶ Wetenschap wordt altijd beoefend binnen bepaalde paradigma's en staat niet los van de heersende moraal en het beoogde ideaal, de economische en politieke context en de geestelijke attitude.⁴⁷ Deze benadering betekent het failliet voor de gedachte van Descartes dat we met de rede uniforme waarheid kunnen ontdekken, omdat wetenschap uiteindelijk niet puur rationeel werkt.⁴⁸

Wetenschappelijke pretenties die tegen het geloof ingaan, zijn dan ook ongeloofwaardig. Alvin Plantinga heeft in *Het echte conflict* laten zien dat de verhoudingen precies andersom liggen.⁴⁹ Wie meent dat de wetenschap God uitsluit, heeft alle reden om de wetenschap niet meer te vertrouwen. Het christelijk geloof biedt de mogelijkheid van wetenschap, omdat het uitgaat van de Schepper. Het geloof in de Schepper biedt een kader om uit te gaan van een orde in de schepping en een doel van de geschiedenis. Als de rede echter niet meer is dan een onbedoeld bijproduct van onbewuste materie, is het niet in te zien waarom we onze redelijke conclusies zouden vertrouwen (Lewis). Het geloof in God biedt plaats aan de wetenschap, maar een wetenschap zonder God heeft zelfs geen plaats voor de wetenschap.

Overigens heeft moderne wetenschap allerminst de mogelijkheid van God uitgesloten. Er ontstaan pas conflicten tussen geloof

45. Vgl. Mackay, *De gedenkboek*, 39.

46. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*.

47. Vgl. Mackay, *De gedenkboek*, 563.

48. Wolterstorff, *Educating for Shalom*, 42-45.

49. Plantinga, *Where the Conflict Really Lies*.

en wetenschap als wetenschap wordt vereenzelvigd met de atheïstische interpretatie ervan. Tegenover deze interpretaties moet wetenschap gewezen worden op haar grenzen. Wetenschap kan geen uitspraken doen over wat niet kan, maar alleen over wat wel kan. Wetenschappelijke modellen moeten ook niet verward worden met de werkelijkheid. Voor tal van situaties kunnen we bijvoorbeeld uitgaan van het molecuulmodel van de materie, maar er zijn momenten waarop dit model niet meer werkt.

Een sterk voorbeeld van een briljant wetenschapper die de grenzen van de wetenschap niet in acht neemt, is Dick Swaab. Hij schreef meer dan 350 artikelen, heeft zeker 65 promovendi begeleid en heeft veel voor de neurobiologie betekend. Deze wetenschapper publiceerde een boek onder de titel *Wij zijn ons brein*.⁵⁰ Deze titel verraaft een materialistische wereldvisie, alsof de mens niet meer is dan een optelsom van hersencellen, zodat de mens ook niet meer bestaat als de hersencellen dood zijn. Swaabs boek stond maanden op de lijst van meest gelezen boeken en de collegezalen stroomden vol als hij over zijn boek sprak. Blijkbaar voelden velen aan dat het hier ging om de diepste vragen van ons mens-zijn.

Bij de bezinning op de status van wetenschap is het ook van belang dat we ons ervan bewust zijn dat wetenschappelijke theorieën niet rechtstreeks uit meetgegevens worden afgeleid. Dit kan voor bepaalde natuurwetenschappelijke theorieën zo zijn en onbewust kunnen we de indruk krijgen dat alle soorten wetenschap op dezelfde precisie, herhaalbaarheid en meetbaarheid berusten. Er zijn echter tal van wetenschappen waar theorieën veel meer met interpretatie te maken hebben dan met het ordenen van meetgegevens. Dat geldt zeker voor de geschiedwetenschap. We kunnen de geschiedenis niet herhalen, zodat interpretatie door de onderzoeker heel belangrijk is.

Dit geldt ook voor het preciaire thema van de evolutietheorie. In onze cultuur bestaat de indruk dat deze theorie zo zeker is als een herhaalbare natuurkundeproef, maar in werkelijkheid gaat het hier

50. Swaab, *Wij zijn ons brein*.

om een hypothetische vorm van wetenschap waarbij interpretatie van groot belang is. Als we dan het inzicht van Kuhn erbij betrekken dat de wetenschappelijke agenda mede cultuurbepaald is, is het geen wonder dat in onze samenleving het evolutieparadigma overheersend is. We kunnen immers alleen door het geloof in de Schepper uitgaan van de schepping.⁵¹

Dit geloofsstandpunt maakt ons ook terughoudend om archeologische inzichten in Genesis in te passen.⁵² Als deze creationistische constructies niet helemaal blijken te kloppen, roept dat direct vragen op over de betrouwbaarheid van de Bijbel. Als mensen van de moderniteit zouden we graag de schepping bewijzen, maar ook hier gaat het geloof vooraf aan het inzicht. We komen niet via de rede tot het geloof in de schepping, maar vanuit het Woord.

In het Woord zien we hoe Jezus door Zijn spreken de dingen tevoorschijn roept. Op Zijn machtswoord zijn de wind en de zee stil. Op Zijn spreken moeten ziekten en duivelen wijken. Als Hij roept, komt Lazarus uit het graf tevoorschijn. Zo openbaart Jezus ons God als Schepper Die in Zijn spreken de hemel en de aarde tevoorschijn heeft geroepen en de verschillende soorten heeft geschapen. Vanuit Gods openbaring in Jezus Christus valt er ook licht over Gods spreken in de schepping zoals dat in Genesis 1 wordt beschreven.

Vanuit het primaat van het geloof krijgt de rede zijn plaats. We mogen met ons verstand Gods gedachten na-denken (Bavinck). Gods gedachten gaan voorop en het is ons vergund om daarna te bedenken wat God heeft bedacht. Na duizenden jaren wetenschap en onderzoek hebben we een kleine fractie van Gods werkelijkheid mogen ontrafelen. Wat maakt Gods grootheid ons klein.

Paradoxaal genoeg moeten we in dit verband ook iets anders bedenken. Hoe dieper onze zekerheid van Gods oneindige scep-

51. Hebr. 11:3. Het is aangrijpend om te lezen dat Darwin het christelijk geloof verloochende, Mackay, *De gedenkboek*, 457-458.

52. E. Mackay noemt het interessante Joodse inzicht dat er tijdens de zes scheppingsdagen veel meer aardrotaties plaatsvonden dan daarna, zodat miljoenen jaren in zes dagen zijn in te passen, *De gedenkboek*, 43.

persmacht is, des te meer hebben wij behoefte aan Luthers theologie van het kruis. Dit wil zeggen dat Gods werkelijkheid anders is dan hoe de dingen zich aan ons voordoen. Een treffend voorbeeld is de geschiedenis van Jozef. Terwijl Jozef de belofte had om koning te worden, werd hij in een put gegooid en sjokte hij achter een kameel door het woestijnzand naar Egypte om daar op een slavenmarkt verkocht te worden. En alsof dat nog niet genoeg was, werd hij vals beschuldigd en zat hij jarenlang onschuldig in de gevangenis.

Dit is karakteristiek voor Gods manier van werken. God zou Zich als de almachtige Schepper kunnen bewijzen en alle twijfels bij Zijn bestaan wegnemen, maar het behaagt Hem om Zich op een verborgen wijze te openbaren. Het geloof in de levende Christus, Die alle regeringsbevoegdheid heeft in de hemel en op de aarde, is niet af te lezen uit de omstandigheden. Hij rechtvaardigt ons door ons onrechtvaardig te maken, Hij maakt ons levend door de dood heen, Hij verzekert ons door de aanvechting heen en Hij blijkt onze kracht in zwakheid te zijn. God zegent Zijn gemeente niet slechts door haar in de wereld mee te laten tellen, maar juist in de gestalte van het tegendeel. Wij kunnen niet zeggen dat de vervolgde kerk geen gezegende kerk is.⁵³ Immers, wij kunnen Gods gunst niet aflezen aan het zichtbare en het meetbare, maar wij worden geoefend om te leven bij de onzichtbare realiteit door het geloof, dat een bewijs is van de dingen die we niet zien.⁵⁴ God verbergt voor ons de verwerkelijking van Zijn belofte, opdat het geloof ook geloof zal zijn.

1.4 De christelijke claim van exclusiviteit

Inmiddels leven we in een cultuur waarin tal van religies en levensbeschouwingen zich aan ons opdringen. Onze leerlingen krijgen

53. Alan Kreider maakt trefzeker duidelijk hoe de verdrukte kerk groeide, *The patient Ferment of the Early Church*.

54. Hebr. 11:1.

daar nog meer mee te maken dan de huidige generatie ouderen. Zodoende is de vraag voor hen zo herkenbaar: ‘Hoe weten we dat het christelijk geloof de enige ware religie is?’⁵⁵ Als wij in Marokko geboren zouden zijn, zouden we wellicht moslims zijn geweest. Moeten we ons dan niet matigen in de claim dat we alleen door Christus gered kunnen worden? Zijn niet alle religies uiteindelijk varianten van hetzelfde idee? Alle religies hebben bijvoorbeeld in zich dat we onze naaste moeten behandelen zoals we zelf behandeld wensen te worden.⁵⁶

Onze postmoderne cultuur kenmerkt zich door grote vraagtekens bij absolute uitspraken. Religie wordt geaccepteerd, maar exclusieve waarheidsclaims zijn verdacht. We krijgen daar natuurlijk allemaal een tik van mee en zo slaat de twijfel in ons hart toe. Richard Dawkins, de grote apologeet van het atheïsme, heeft er voortdurend op gehamerd dat exclusieve opstellingen voor godsdienstoorlogen hebben gezorgd.⁵⁷ Wordt het niet hoog tijd dat christenen hun overtuigingen en beweringen relativeren?

Het wordt nog lastiger als er ook binnen het christendom aan de exclusiviteit van het christelijk geloof een beperkte betekenis wordt gegeven. Zo leerde ik in mijn studietijd dat Stanley Samartha, een belangrijke theoloog in Indonesië, de volgende voorstelling van de exclusiviteit van het christelijk geloof gaf: Zoals een man tegen zijn vrouw zegt: ‘Je bent de enige (voor mij)’, zo zegt de christen: ‘Jezus is de weg.’ De exclusiviteit van Christus is dan geworden tot een persoonlijke belijdenis die niet bovenpersoonlijk waar kan zijn. Hoe gaan we met deze vragen om? Als we het christelijk geloof als een religieuze visie of mening beschouwen, is het inderdaad vergelijkbaar met zo veel andere religieuze meningen en visies in de wereld. Dan kan terecht de vraag gesteld worden waarom de ene visie beter is dan de andere. Maar het christelijk geloof kan

55. Deze paragraaf heb ik grotendeels ontleend aan mijn *Opgewekt met Christus*, 25-26.

56. Bekend is Karen Armstrongs interreligieus pleidooi voor de gouden regel, https://www.ted.com/speakers/karen_armstrong (bezocht 5 december 2018).

57. Dawkins, *God als misvatting*, 28-36.

niet worden samengevat als een religieuze mening. Op deze wijze doen we het christelijk geloof tekort. Het christelijk geloof is geen religieuze overtuiging of een optelsom van een aantal waarheden die wij in onderscheid met anderen beamen, maar in het christelijk geloof gaat het om een Persoon, de Persoon van de Heere Jezus Christus.

Wie overtuigt ons daarvan dan Jezus alleen? Hier is het getuigenis van de Heilige Geest van cruciaal belang. Door het getuigen van de Geest in de weg van het Woord worden we nergens zo zeker van als van Hem! We ontmoeten Jezus persoonlijk in Zijn Woord. Hij laat ons zien dat onze redding buiten ons bereik ligt en dat Hij van buiten deze wereld komt om in te grijpen in onze nood. Uit Zijn mond horen we: 'Ik ben De Weg.' Met goddelijke autoriteit verzekert Hij ons: 'Wie vader of moeder liefheeft boven Mij is Mij niet waard.'⁵⁸ Deze uitspraken zouden godslasterlijk zijn als Hij geen God was.

Omdat het Gods Zoon is Die ons redt, zijn we het oneens met Samartha. Als Jezus voor ons dé Weg is, is het voor ons volkomen zeker dat God Zelf ons verlost. Dit overstijgt een subjectieve belijdenis, omdat Jezus ons overtuigt van de bovenpersoonlijke werkelijkheid van Zichzelf. Jezus is van een volstrekt andere orde dan elke andere religie in deze wereld. We worden niet gered door een religie, maar door een Persoon. Er is geen andere Redder dan de Persoon Jezus Christus. Dat maakt ons Geest-elijk zeker van de exclusiviteit van Jezus als Verlosser.

Hier is een verschil tussen *knowing* en *showing*. Persoonlijk zijn we door de Geest zeker van Jezus' exclusieve claim, maar hoe leggen we hiervan verantwoording af? Zou het arrogant zijn om dit te betuigen aan degenen die zeggen dat we godsdienstig niet mogen discrimineren, omdat alle godsdiensten gelijk zijn? Laten we een stap aan dit pluralisme tegemoetkomen en naar de pluralist luiste-

58. Matth. 10:37.

ren.⁵⁹ De pluralist is er stellig van overtuigd dat we geen onterecht onderscheid mogen maken.

Als christen kunnen we hier wel in meegaan. We menen stellig dat we geen onterecht onderscheid maken tussen het christelijk geloof en de verschillende religies. We zijn er diep van overtuigd dat we derhalve niet discrimineren. We maken onderscheid tussen godsdiensten, maar het is geen oneerlijk of onrechtvaardig onderscheid.

De pluralist houdt vol. Volgens hem moeten we ons oordeel over de enige waarheid in het christendom opschorten. Het exclusivisme kan niet waar zijn. De pluralist is daarin heel stellig. Hij is misschien wel net zo stellig als de christen in zijn stelligheid dat Christus de enige Redder is. Dan dringt het tot ons door: De pluralist schort zijn oordeel evenmin op. De pluralist is ook exclusief. Wie beweert dat het pluralisme de enige waarheid is, is even exclusief in zijn bewering als degene die beweert dat het christendom de enige waarheid is.

De pluralist wil ons tot relativisme brengen door de opmerking dat we geen christen zouden zijn als we in Marokko waren geboren. Dit argument keert zich evenzeer tegen de pluralist. Hij zou evenmin een pluralist zijn als hij in Marokko was geboren. Kortom, de christen is evenzeer een exclusivist als de pluralist. Dit inzicht is niet de grond van onze vrijmoedigheid om Christus' exclusiviteit te belijden, maar het biedt ons wel een redelijke verantwoording ervan.

1.5 Niemand heeft twee hoofden

Aangezien onze cultuur het menselijk subject centraal stelt, ligt het voor de hand dat zelfontplooiing en zelfrealisatie heel belangrijk zijn. We moeten vooral onszelf kunnen zijn. De selfecultuur is

59. Voor de uitvoerige behandeling van dit argument, zie Plantinga, 'Pluralism: A Defense of Religious Exclusivism'.

hier het symptoom van. Deze cultuur krijgt narcistische trekken, omdat we vooral indruk willen maken op onszelf.

De notie van de eenheid met Christus stelt deze autonomie onder kritiek. Er niets wat meer haaks staat op de menselijke autonomie dan de eenheid met Christus. Immers, Christus is één met ons op de wijze van het hoofd. Het hoofd kan niet los gedacht worden van het lichaam en het lichaam kan niet worden geïsoleerd van het hoofd, maar het hoofd blijft wel het hoofd. Wij zijn niet het hoofd van Christus, maar Christus is ons Hoofd.

Wijlen ds. Johannes van der Poel heeft dit op een voor hem karakteristieke manier onder woorden gebracht. Een preek over de hoofdman over honderd bij het kruis van Christus heeft als titel 'Vakkundig onthoofd'.⁶⁰ De preek wordt ontvouwd aan de hand van drie aandachtspunten, namelijk 'Een hoofdman met een hoofd', 'Een hoofdman zonder hoofd', en 'Een hoofdman met het oudste en het nieuwste Hoofd'.

Ds. Van der Poel brengt de bekering van deze Romeinse hoofdman onder woorden door te zinspelen op het woord 'hoofd' in de functie van de 'hoofdman'. Vervolgens duidt hij de bekering als het verliezen van ons eigen hoofd en Christus als ons hoofd terugkrijgen. De boodschap van dit literaire spel is diepzinnig. In eenheid en gemeenschap met Christus verliezen we de autonomie over onszelf.

Ook de radicaliteit van geloof en bekering klinken hierin duidelijk door, aangezien het gaat om een onthoofding. Een radicalere omschrijving van het sterven aan onszelf en het behoud in Christus is niet denkbaar. Want als Christus ons Hoofd is, is ons leven gegarandeerd in Christus' leven: 'Jezus, Leven van mijn leven.'

Dit heeft nogal wat consequenties, omdat elk zelfbeschikkingsrecht dan definitief verleden tijd is. In de kleinste dingen van mijn leven ga ik vragen wat de wil van mijn Meester is. Zijn wil is heilig en goed, ook als ik Hem niet begrijp. Dan hebben we onvoor-

60. Van der Poel, *Eerst lammeren, dan schapen*, 198-211.

waardelijk krediet op Hem nodig, om Hem te volgen waar Hij ook heengaat.

Het was deze overgave aan de wil van de hemelse *Kurios* die de Vroege Kerk in de problemen bracht met de toenmalige politiek. Multireligieusiteit was toen de gewoonste zaak van de wereld en pluraliteit van godsdiensten was de erkende context, maar elke aanhanger van elke religie moest wel de keizer erkennen. Wie weigerde hem goddelijke eer te bewijzen, kwam in de problemen. Vandaag herkennen we deze situatie in Noord-Korea en China. In feite is het ook in de westerse wereld een realiteit. De vrijheid van godsdienst tempert de intolerantie van het seculiere denken, maar we moeten er niet vreemd van opkijken als ook het christelijk geloof wordt ingekaderd door dit denken en zich naar dit schema dient te voegen. Dan is de clash tussen de aardse overheid en de hemelse Koning weer helemaal terug. Er kan er immers slechts één ons hoofd zijn en uiteindelijk de dienst uitmaken, want niemand heeft twee hoofden.

1.6 De Heer' van de leer

Het geheimenis van de eenheid met Christus maakt duidelijk dat het christelijk geloof van een heel andere orde is dan het aanvaarden van een aantal waarheden.⁶¹ Als het daarom zou gaan, zou de Heer' verworden tot de leer over de Heer' die wij helemaal in kaart kunnen brengen en waar we met onze rede grip op hebben. Uiteindelijk gaat het dan ook niet meer om de Heer', maar krijgt de leer zijn eigen betekenis. We zouden dit confessionalisme kunnen duiden als: 'Niet de Heer' maar de leer.' Hieraan is de idee verbonden dat het bezit van de leer de tegenwoordigheid van de Heer' garandeert.

De schade is niet te overzien als de belijdenis wordt gereduceerd tot een set waarheden of bijna wiskundige axioma's waarin de relatie

61. Vgl. Wolterstorff, *Educating for Life*, 25.

niet alleen ontbreekt, maar ook niet meer relevant wordt geacht. Terwijl in de historie van de kerk het geloof voorafging aan de belijdenis van de leer, wordt dat in deze reductie omgedraaid. Er vindt dan geen belijdenis van het geloof meer plaats, maar de belijdenis moet geloofd worden.

Onmiskenaar is dit een aspect van de moderne tijd die zich kenmerkte door een toenemende objectivering van de werkelijkheid buiten het menselijk subject. Dit is een buitengewoon aangrijpende constatering, omdat het voor kan komen dat we ons systeem van waarheden duiden als de 'oude waarheid', terwijl het in werkelijkheid een vrucht van de moderniteit is.

Deze objectivering van de gereformeerde leer maakt hem tot een dode zaak. De leer is dan voltooid, er is eigenlijk geen doordenking meer nodig, we kunnen erover beschikken, we hoeven deze alleen te herhalen en we kunnen er nieuwe waarheden uit afleiden alsof het om wiskunde gaat. Als we dan ook nog het wetenschappelijk model erop toepassen dat het nieuwste belijden de hoogste stand van de ontwikkeling weergeeft, maakt dat christenen uit de gereformeerde traditie onuitstaanbaar en hooghartig naar christenen uit de Vroege Kerk. We kijken dan meewarig neer op primitieve christenen die nog zo weinig zicht op de waarheid hadden.

In tegenstelling tot deze benadering heeft men in het klassieke belijden altijd onderkend dat de inhoud van het christelijk geloof een levende Persoon is. Ds. G. Boer (1913-1973) legde hier de vinger bij: 'Daarom staan alle (leer)stukken, hoewel niet op gelijke afstand, in geestelijk verband met Hem, Die de Weg, de Waarheid en het Leven is.'⁶² Zo kan hij ook zeggen dat we de voortdurende confrontatie met de levende Christus nodig hebben om 'de ver-rationalisering, de vervlakking en de verwarring te voorkomen'.⁶³ Daarom stelt hij dat de Dordtse Leerregels verstaan dienen te

62. Boer, *Tijdbetrokken vreemdelingschap*, 611. Dit is ook een accent van Schilder, naar Van de Beek, 'Vrijgemaakten en ecclesiologie', 216-217. Pluraliteit geeft deze ene waarheid prijs, 218. Rottier bedoelt iets dergelijks als hij 'grensdenken' wil vervangen door 'kerndenken', zie 'Telkens terug naar de bron'. Vgl. ook Wisse, 'Christus in het midden', 226.

63. Boer, *Tijdbetrokken vreemdelingschap*, 613.

worden in het kader van het voorgaande belijden.⁶⁴ Hij bedoelde hiermee te zeggen dat men het geheel van het belijden niet kan benaderen vanuit één bepaald leerstuk. Het geheel van het belijden is evenmin een optelsom van losse onderdelen alsof het om een samengesteld bouwpakket zou gaan.

Al het belijden gaat uiteindelijk terug op de leer en de Persoon van de Heere Jezus Christus. Dogmenhistorisch betekent dit dat we niet over het belijden kunnen spreken zonder de Vroege Kerk. Dogmatisch betekent het dat onze leer uiteindelijk teruggaat op het ene ongehoorde dogma van de incarnatie van Gods Zoon. De dogma's van de Triniteit, de schepping, de verzoening, de Heilige Geest, het oordeel, de kerk en de wederkomst gaan ten diepste terug op de leer van Christus. Dit alles maakt een oriëntatie op het Christusbelijden van de Vroege Kerk onmisbaar voor ons zelfverstaan.

1.7 Burgers van een betere wereld

In de Vroege Kerk zag men scherp dat de christen en Christus een onlosmakelijke eenheid vormen. Terwijl Melanchthons insteek was dat het kennen van Christus het kennen van Zijn gaven was, heeft men er in de Heidelberger voor gekozen om nadrukkelijk de levenseenheid met de Persoon van Christus te benoemen.⁶⁵ We kunnen 'onze' catechismus er niet dankbaar genoeg voor zijn dat hij op deze manier heel duidelijk maakt dat we delen in de Persoon van de Heiland en zo deel hebben aan Zijn heil.

Het is voorstelbaar dat ons spreken over Christus' verwerving onbewust de gedachte oproept dat Christus door Zijn verdiensten in het verleden een magazijn vol goederen heeft verworven die nu door de Heilige Geest worden uitgedeeld. Op deze manier verdwijnt de Persoon van Christus naar de achtergrond en wordt onze redding een onpersoonlijke transactie. Ook hier is het voorstelbaar dat het objectieve denken in de cultuur dit beeld versterkt.

64. Boer, *Tijdbetrokken vreemdelingschap*, 771.

65. Zie Van Vlastuin, 'The promise of *unio mystica* in the Heidelberg Catechism'.

Deze benadering doet echter geen recht aan de structuren van het heil zoals die in de Schrift tot ons komen en in het beste deel van onze traditie zijn vertolkt. Christelijke getuigen hebben benadrukt dat Christus op een wonderlijke manier een eenheid met ons vormt. Dat betekent niet alleen dat we de leer van de Heilige Geest nodig hebben om hierover te spreken, maar ook dat onze identiteit geheel door Hem wordt bepaald.

Dit brengt met zich mee dat we in radicale termen over het heil spreken. Al menen sommige christenen en niet-christenen dat christenen vooral bij het verleden behoren, vanuit de Bijbelse contouren dringt het tot ons door dat we mensen van de toekomst zijn. In Christus delen we in de nieuwe schepping⁶⁶ en we zijn ons ervan bewust dat we in het laatste van de dagen leven,⁶⁷ omdat het heil definitief is in Christus. Daarom zijn we in Christus niet primair burgers van de aarde, maar burgers van het hemelse Jeruzalem.⁶⁸ Dit betekent ook dat we krachtens het Evangelie vreemdelingen zijn. Soms wordt vreemdelingschap ons als een wet opgelegd, maar dan doen we aan het geheim ervan tekort. Als we vreemdelingschap als een wet duiden, vervallen we gemakkelijk in moralisme en wetticisme of vullen we vreemdelingschap op een sociologische wijze in. In een sociologische benadering van vreemdelingschap houden we ons vooral aan bepaalde tradities die een subcultuur voorschrijft.

Bij het spreken over vreemdelingschap is nog een tweede kwalificering nodig. Vreemdelingschap is niet dualistisch bedoeld, alsof ons hemels burgerschap niets te maken heeft met het burgerschap op deze aarde en we in twee gescheiden werelden leven. We kunnen in onderscheid met het dualisme wel spreken over een 'dualiteit'. Een duaal burgerschap betekent dat we het hemelse Koninkrijk en het aardse koninkrijk van elkaar *onderscheiden*, zonder deze rijken te *scheiden*.⁶⁹ Als een burger van het hemelse Koninkrijk verstaan

66. 2 Kor. 5:17.

67. Hand. 2:17; 1 Kor. 10:11; 2 Tim. 3:1; Hebr. 1:1.

68. Ef. 2:6; Fil. 3:20; Kol. 3:1-2. Vgl. Van Vlastuin, *Word vernieuwd*, 135-145.

69. Vgl. Aalders, *Burger van twee werelden*.

we onze roeping voor deze aarde. We zijn geen toerist op deze aarde die geen roeping heeft.⁷⁰ Ook de metafoor van de pelgrim kan de indruk wekken dat we hier geen roeping hebben. Als we aan de andere kant alleen maar zeggen dat we aards burger zijn, worden we wel erg burgerlijke christenen.

Er zijn nogal wat christenen voor wie vreemdelingschap ook vluchtelingenschap betekende en betekent. Jezus moest na Zijn geboorte naar Egypte vluchten, de gemeente van Jeruzalem moest vluchten om het Evangelie verder te verspreiden en ook vandaag worden tal van christenen voortgedreven om als een zoutend zout de wereld te doortrekken en smaak te geven. Wellicht moeten we deze blijvende roeping om ons in de wereld te verspreiden ook in ons christelijk onderwijs aan de orde stellen.

Een ander perspectief in ons onderwijs is dat we ons geloof en onze christelijke wereldbeschouwing niet aan de cultuur hoeven aan te passen. We kunnen al te zeer geneigd zijn om te laten zien dat we niet achterlopen en dat we bij de tijd zijn. Als burgers van deze aarde dienen we met onze beide benen op de grond te staan, maar ons primaire geestelijke burgerschap geeft ons een heilige onafhankelijkheid van onze cultuur.⁷¹ Christelijke bescheidenheid is niet strijdig met christelijke zelfbewustheid. Vanuit de christelijke zelfbewustheid van de levende Christus gaan we nog een stap verder: we dagen de moderne wereld uit om zich tot de heilsgeschiedenis te verhouden.

Als christenen leven we uit het diepe besef dat deze wereld begrensd is en dat er een nieuwe wereld komt. Dat geeft een heel eigen visie op alle inzet om de wereld te verbeteren en de grenzen van het menselijk leven op te rekken. Wegens de levensgemeenschap met de opgestane Christus geloven wij de opstanding van het lichaam en het leven van de toekomstige eeuw. Deze onsterfelijkheid is niet van de orde van het hier en het nu, maar van een andere en betere orde. Christus' opstanding is hiervoor niet alleen de garantie, maar ook het model. We staan op met

70. Vgl. De Muynck, *Gids en pelgrim*, 14.

71. Vgl. Van de Beek, *Mijn Vader, uw Vader*, 167.

hetzelfde lichaam, ook al zal dat lichaam niet hetzelfde zijn. Ons onderwijs scharniert om deze christelijke toekomstverwachting. Onthutsend genoeg merkt Harari op dat de moderne wereld niet gelooft in een doel, doch alleen in oorzaken.⁷² Het christelijk geloof daarentegen wordt wel geregeerd door een machtig perspectief van de toekomst. Het heden wordt in de toekomst van de geschiedenis binnengetrokken. Zo mogen wij onze jongeren in het onderwijs voorbereiden op hun toekomst.

Harari merkt op dat het christendom in deze tijd van kunstmatige intelligentie is uitgerangeerd. Ooit was het relevant omdat het de principiële gelijkheid van alle mensen aan de orde kon stellen, maar in de discussie over moderne technieken hobbelt het christendom achteraan en komt het niet verder dan achterhoedegevechten over ethische kwesties. Het is echter precies andersom. Omdat het christendom zijn tijd ver vooruit is met het begrip van het eeuwige leven is het relevanter dan ooit.

Hier mag het christendom nog een stap verder gaan en belijden dat we niet alleen het leven van de toekomstige eeuw verwachten, maar er door het geloof al in delen. We hebben de dood achter ons liggen, omdat we uit de dood zijn overgegaan in het leven.⁷³ We leven in dit geloof niet alleen naar de onsterfelijkheid toe, maar we leven eruit. Naar mijn besef prikkelen de ontwikkelingen in de cultuur de christenheid om opnieuw de woorden te spellen: ‘Ik verwacht de opstanding van de doden, en het leven van de toekomstige eeuw.’

1.8 De katholieke Christus

De oriëntatie op de levende Christus brengt ook een katholiek besef met zich mee. Het besef dat er slechts één Christus is en dat er in Hem een geweldige volheid is, maakt ons zuinig op het begrip ‘christen’, omdat hierin de identiteit van Christus tot uitdruk-

72. Harari, *Homo Deus*, 211.

73. Joh. 5:24.

king wordt gebracht. Sinds de Reformatie gingen we het woord ‘gereformeerd’ gebruiken en inmiddels zijn we meer dan tienmaal gereformeerd. Omdat ook het begrip ‘gereformeerd’ uit dreigde te hollen, heeft de gereformeerde gezindte scholen genoemd naar reformatoren, naar vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie en naar latere exponenten daarvan om onze identiteit duidelijk te maken. We zijn dankbaar voor al deze dienaren van de levende God die een plaats in Zijn Koninkrijk hebben ingenomen en die een fractie van Zijn volheid hebben ontdekt en doorgegeven. Maar het kan niet zo zijn dat de volheid in Christus met de naam van Calvijn gedekt is, of met de naam van Van Lodenstein, of met de naam van ds. Pieter Zandt.

Ook het verschijnsel dat in de statuten is opgenomen dat de school gebaseerd is op de Bijbel en op – een uitdrukking die door Abraham Kuyper is gemunt –⁷⁴ de ‘Drie Formulieren van Enigheid’ kan een uitdrukking van gebrekkige katholiciteit zijn. Ten eerste moet het voor mensen uit de Reformatie volstrekt helder zijn dat de Drie Formulieren van Eenheid niet gelijkwaardig aan de Bijbel zijn. Ten tweede is het evenmin reformatorisch om geen oog te hebben voor de kerk van vóór de Reformatie. De Reformatie wilde immers niet anders dan een terugkeer naar de ‘leer en de praktijk van de Vroege Kerk’. Bovendien nam de Reformatie de meeste theologie over uit de middeleeuwen. Ten aanzien van de heilsleer was er een diepe breuk met de kerk van de middeleeuwen, maar in de leer van Drie-eenheid, de leer van de schepping en de voorzienigheid, de leer van Christus en de Heilige Geest, de leer van hemel en hel, was er sprake van continuïteit.⁷⁵

In het voorgaande hebben we gezien dat we niet om het belijden van de Vroege Kerk heen kunnen om een recht zicht te hebben op het verstaan van Gods Woord. Als we de Drie Formulieren van Eenheid als een soort statuut hanteren, missen we deze katholieke gezindheid van de Reformatie, zodat we de Drie Formulieren

74. De Boer, ‘The Career of the Canones’, 235-236, 248, 250.

75. Vgl. voor dit katholieke pleidooi, Mackay, *Het Grote Huis*, 20-26.

op zichzelf gaan lezen, zonder de leesbril van het christocentrische belijden van de Vroege Kerk. Hier ontstaan kortsluitingen. Deze kortsluitingen worden nog versterkt als we onze traditie met een kleine 't' verabsoluteren. Op reformatorische scholen behoren niet alleen de Drie Formulieren tot de identiteit van de school, maar ook zaken als kledingvoorschriften, een bepaalde Bijbelvertaling en psalmberijming, gezangen, zondagsbesteding, sportvisie, enzovoort.

Terwijl er in Nederland christenvrouwen zijn die bewust geen broek dragen, zien we in China een ander gebruik. Misschien gaan deze Chinese zusters op zondag ook wel naar een eetgelegenheid. We weten dat Strict Baptists in Engeland wel herdopen en gezangen zingen in de eredienst, dat Free Presbyterians geen christelijke feestdagen vieren, de wet niet voorlezen in de eredienst en geen orgel gebruiken, dat sommige christenen in Rusland de stropdas voor de man en alcohol voor iedereen afwijzen en dat andere christenen op een gelovige manier aan sportwedstrijden deelnemen. We mogen onze eigen tradities niet verabsoluteren, we hoeven ze niet te relativiseren en we moeten ons realiseren dat ze de korenmaat kunnen zijn die het Evangelielicht aan anderen onthoudt. De verschillende tradities onderstrepen dat katholiciteit tot het wezen van het christelijk geloof behoort. Als we aan de katholiciteit knabbelen, knabbelen we aan de essenties van het christendom. Daarom is de bezinning op katholiciteit geen hobby van enkelingen, maar essentieel voor het christelijk geloof.

Op christelijke scholen met een gereformeerde identiteit is er een geweldige mogelijkheid om de katholiciteit van het christelijk geloof in het klein te oefenen. Wat in de commissies van de kerkelijke denominaties niet lukt, is praktijk op de scholen waar kinderen, ouders en leerkrachten uit verschillende denominaties daadwerkelijk samenleven zonder gewichtige theologische gesprekken.

Ik heb ervaren dat elk van deze denominaties iets bijdraagt aan het katholieke geloof. De Gereformeerde Gemeenten onderstrepen

de noodzaak van de wedergeboorte, de kenmerken hiervan als blijk van Gods effectieve genade en het geestelijk leven als een pelgrimage.⁷⁶

De Gereformeerde Gemeenten in Nederland herinneren ons eraan dat het Evangelie geen betekenis heeft zonder de wet. Alleen in de weg van berouw gaan we de beloften van het Evangelie verstaan. Ook de nadruk op Gods soevereiniteit in deze gemeenten hebben we nodig om te beseffen dat God God is en niet na te rekenen valt. Dit onderstreept ook dat Gods genade niet goedkoop is en niet tot een optelsom teruggebracht kan worden. De bevindelijke Christusprediking in deze gemeenschap mag vandaag ons aller hart verwarmen.

De Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt hebben in hun traditie de schat van het verbond en de kerk ontdekt. Deze noties maken ons duidelijk dat Gods genade in harten van mensen op een uiterlijke manier wordt bemiddeld. Al is het werk van de Heilige Geest gericht op het diepste innerlijk van mensen, het komt altijd van buiten. Deze aspecten bewaren ons ervoor dat we al te onmiddellijk over het werk van de Heilige Geest in mensenharten zouden denken.

Het geestelijk leven in de Oud Gereformeerde Gemeenten werd vanouds gekenmerkt door zijn bevindelijke karakter. Tijdens de bediening van ds. Van der Poel beleefden deze gemeenten een reveil. Het is kenmerkend voor deze dienaar van het Woord dat hij niet óver geestelijk leven sprak, maar eruit. Dat leert ons dat we niet bevindelijk zijn als we de bevinding objectiveren, maar als we midden in het geestelijk leven staan en zo doorgeven wat we in Gods Woord horen en wat het effect daarvan in ons hart is. In dit verband zijn de woorden die de gereformeerde Bavinck in 1904 in een voorrede op de werken van de Schotse Erskines schreef aangrijpend:

Er is hier een belangrijk element dat ons veelszins ontbreekt. Wij missen de geestelijke zielekennis. Het is of wij niet meer weten,

76. Vgl. Van der Knijff, *Bevindelijke prediking*.

wat zonde en genade, wat schuld en vergeving, wat wedergeboorte en bekering is. In theorie kennen wij ze wel; maar wij kennen ze niet meer in de ontzagelijke realiteit van het leven.⁷⁷

In de denominaties rondom de historische Nederlandse Hervormde Kerk tekenen zich verschillende profileringen af die samen iets vertolken van de katholieke volheid en heelheid van het christelijk geloof. Juist nu het christendom in Nederland marginaliseert, hebben we elkaar hard nodig. Onze vorming dient vanuit de levende Christus op te komen, zodat we niet blijven hangen in waarheden over Christus. We moeten orthodox zijn, zonder dode orthodoxie. We hebben sprankelende bevindelijkheid nodig, in het besef dat overgeestelijkheid een grotere bedreiging voor het christendom is dan ongeestelijkheid. Hoe nodig is het om de Schriften te openen, zodat de exegetische niet opgaat in interessante wetenswaardigheden die de ziel niet kunnen voeden. De prediking mag uitnodigend zijn, als het appel maar niet vermoeiend wordt. Zij moet aanzetten tot zelfonderzoek, mits de geestelijke boekhouding de oefening van het geloof niet verlamt. We hebben in school en kerk confronterende spiegels nodig die iets anders behelzen dan de vermaning dat wij ontdekt moeten worden. Het verbondsmatige kan niet ontbreken, als het maar niet automatisch wordt. Kortom, laten we niet zeggen: 'Ik ben van Kuyper, van Kersten, of van Kohlbrugge', maar laten we zeggen: 'Kuyper, Kersten en Kohlbrugge zijn van de ene kerk.'

Deze zin laat zien dat katholiciteit in de eerste plaats historisch is. Van het piëtisme en de Nadere Reformatie leren we de aandacht voor persoonlijke bekering en ervaring, de kerk van de Reformatie bepaalt ons bij het gezag van de Schrift en het geloofsartikel van de rechtvaardiging door het geloof, terwijl de Vroege Kerk ons bepaalt bij Christus' aanwezigheid in kerk en sacrament.

Katholiciteit betekent ook gemeenschap met de kerk van alle plaatsen. Dat betekent niet dat we de gereformeerde traditie relativiseren, het betekent evenmin dat we deze verabsoluteren. De gedachte

77. Naar Van der Haar, 'Inleidend woord' in *Leven en dagboek van Ralph Erskine*, 9-10.

dat we alleen in Nederland de beste theologie en bevindelijkheid hebben, is voluit een donatistische trek. De donatisten in de tijd van Augustinus meenden dat zij heiliger waren dan de katholieke kerk waarin Augustinus diende. Augustinus dreef daar de spot mee: ‘De wolken van de hemel galmen uit dat het huis van de Heere over de hele aarde wordt gebouwd; en de kikkers roepen uit het moeras: “Wij zijn de enige christenen!”’⁷⁸

In de eerste plaats heeft God het oog op alle volkeren en op een gemeente waarin in alle talen wordt gezongen van het Lam. Vervolgens zouden onze Nederlandse theologie en bevindelijkheid weleens aan slijtage onderhevig kunnen zijn. Het bestaan en het werk van engelen was eens een levende realiteit in onze traditie, maar tegenwoordig hebben christenen in Afrika veel meer zicht op de onzichtbare schepping dan moderne christenen in het Westen. Bij ziekte zal een Afrikaans christen eerst bidden, terwijl Nederlandse christenen vanuit een gesloten wereldbeeld eerst een pilletje nemen. Wie heeft er dan het meeste zicht op de levende Christus? Het Afrikaanse christendom helpt ons besef te hebben van de machten van de duivel, terwijl het Aziatische christendom vanuit een schaamtecultuur weer aandacht voor andere aspecten van het Evangelie vraagt. Bovendien helpt het besef van het bestaan van de kerk in Afrika, Zuid-Amerika en Azië ons tegen moedeloosheid. De kerk in het Westen kalft af en holt uit, maar in andere delen van de wereld is er sprake van een groeiende kerk. In deze werelddelen zien we een beperktere invloed van het modernisme en het postmodernisme dan in onze Nederlandse samenleving. Deze christenen wonen niet eens ver weg, want veel immigranten in Nederland zijn christen. Laten we ons met onze jongeren in de klas ervan bewust zijn dat het Nederlandse christendom slechts een fractie van Gods kerk uitmaakt. We kunnen er ook met onze leerlingen over nadenken wat het betekent dat wij in maatschappelijke opvattingen vaak meer lijken op onze seculiere buurman dan op een orthodoxe christen in Afrika.

78. Vertaald naar http://www.augustinus.it/latino/esposizioni_salmi/index2.htm (bezocht 9 juli 2018).

Als we ons realiseren dat de toelatingseisen van de kerk in Zuid-Korea veel strenger zijn dan bij ons, leert ons dat heel grondig af om onszelf een hogere kwaliteit christendom toe te kennen dan christenen elders in de wereld. Vanuit de kerk in China horen we van de nieuwe druk die door middel van wetgeving wordt uitgeoefend op de christelijke kerk. De kerk moet zich opdelen in kleine cellen om nog samen te kunnen komen. Ondanks deze ontwikkelingen zijn christenen niet somber, omdat zij geloven dat God ook deze crisis ten goede van Zijn kerk laat zijn. Een voorganger uit India zei onlangs tegen mij dat het lijden van de kerk haar afhankelijk maakt van God en zo is ze krachtig, omdat Zijn kracht in zwakheid wordt volbracht. Een gevoeligheid voor de wereldwijde lijdende kerk kan daarom niet ontbreken in de vorming van onze leerlingen.

Inmiddels komen we ook in Nederland tal van vertegenwoordigers van de oosterse kerken tegen. Zij hebben de geloofsbelijdenis van Nicea met ons gemeenschappelijk en leggen grote nadruk op de Persoon van Christus. Dat laatste zou voor de gereformeerde traditie weleens heilzaam kunnen zijn, omdat wij vaak meer nadruk leggen op het heil dan op de Heiland. Van de kerk van de Reformatie leren wij de waarde van het kruis, terwijl de kerk uit het Oosten ons in de kribbe leert blikken.

Zo mogen wij met al de heiligen verstaan Wie Christus is, wat in Hem te vinden is en hoe de gemeenschap met Hem functioneert.⁷⁹ De volheid en rijkdom in Hem zijn zo veelzijdig dat nooit één denominatie of één traditie dit kan bevatten. Dan hebben we het nog niet eens over onze oudste broer, namelijk Israël. God is immers geen algemene God, maar Hij is de concrete God van Israël. Zonder hier een Israëltheologie uit te werken, kunnen we wel zeggen dat het een vorm van docetisme is als we gelovig willen zijn los van Israël, omdat we geloof en kerk niet los kunnen maken van het historische Israël.⁸⁰

79. Ef. 3:19.

80. Van de Beek, *De kring rondom de Messias*, 199.

1.9 In Christus gedoopt

De totale realiteit van Christus en Zijn heil komt samen in de Doop. Door de Doop worden we gedoopt en begraven in de dood van onze Heere Jezus Christus, opdat we ook delen in Zijn opstanding uit de doden en in een nieuw leven wandelen.⁸¹ Deze gegevens in de Schrift maken ons duidelijk dat de Doop wijst op de totale levensgemeenschap met Christus in Zijn sterven en in Zijn opstanding.

Gezien de geweldige rijkdom van de Doop en de hoge titels die aan de Doop verbonden zijn, is het voorstelbaar dat baptisten de Doop reserveren voor volwassen gelovigen die verslag kunnen doen van hun bekering. Het is ook voorstelbaar dat we in de gereformeerde traditie stellen dat de Doop alleen betekenis heeft voor degenen die weten dat zij uitverkoren zijn of een duidelijke wedergeboorte hebben meegemaakt.

Het wonderlijke van onze traditie is dat dit nu juist niet gebeurt. Mogen onze kleine zuigelingen delen in de ene christelijke Doop? Het antwoord van onze Heidelbergse Catechismus is volmondig 'ja'.⁸² Daarover is de hele gereformeerde traditie het eens. Maar als we vragen naar de betekenis van de Doop voor kinderen gaan de wegen uiteen. Juist de betekenis van de Doop van kleine kinderen blijkt voor interpretatieverschillen in de gereformeerde traditie te zorgen.

Ondanks alle verschillen tussen de Vroege Kerk en de kerk van de Reformatie, had de Doop in beide tradities niet slechts een symbolische betekenis, maar werd hij verstaan als uitdrukking van een nieuwe positie ten opzichte van de levende Christus. Nicea belijdt één Doop tot vergeving van de zonden. Onze Nederlandse Geloofsbelijdenis noemt de Doop het eigendomsmerk van Christus. Men kon de Doop onbekommerd het bad van de wedergeboorte noemen en van de afwassing van de zonden. Naar dit klassieke

81. Rom. 6:3-4.

82. HC vraag en antwoord 74.

beseft stonden we door de Doop in relatie met de drie-enige God. De Doop bracht tot uitdrukking dat men tot Christus' kerk en Koninkrijk behoorde. De Doop was enerzijds de breuk met de duivel en de wereld en anderzijds het begin van de reis naar het hemelse Kanaän, zoals de doortocht door de Rode Zee de breuk met Egypte markeerde voor Gods oudtestamentische volk. Daarom weigerden de opstellers van deze belijdenissen de gedoopte kinderen als ongelovige kinderen te zien.

Als wij in oude geschriften over de Doop lezen, roept dat bij ons vaak een gevoel van vervreemding op. We kunnen dan hooghartig denken dat deze oude schrijvers nog wat in de schemering leefden en dat wij de dingen veel scherper zien. Het lijkt mij echter beter bij deze katholieke traditie in de leer te gaan en te beseffen dat het probleem aan onze kant ligt. Door de wending naar het subject in de vroege moderniteit is dit onbekommerde spreken van de Vroege Kerk en de kerk van de Reformatie ernstig geproblematiseerd.⁸³

De wending naar het subject betekende een veel grotere concentratie op de wedergeboorte in engere zin. Als dit het uitgangspunt in onze theologische bezinning is, kunnen we niet zomaar zeggen dat gedoopte kinderen in Christus geheiligd zijn of dat zij het eigendom van Christus zijn. Terwijl we dit aspect bij Calvijn nauwelijks tegenkomen, is het voor Abraham Kuyper de hoeksteen van zijn theologie.⁸⁴ Terwijl men in de Reformatie uitging van de realiteiten van verbond, kerk, Doop, wedergeboorte en geloof las Kuyper de traditie door de bril van de wedergeboorte van het subject. Zo betrok hij noties in de traditie over het zaad van de wedergeboorte, het geloof van de kleine kinderen, of de Doop in de Naam van de Heilige Geest als de Geest van de wedergeboorte op deze wedergeboorte in engere zin. Opvoeding en prediking

83. Voor de debatten in de negentiende eeuw, zie Smilde, *Een eeuw van strijd over verbond en doop*.

84. Noordmans schreef aan kampeiders van zomerkampen: 'Er is ook sprake van wedergeboorte, bekering, geloof, roeping, heiliging, gebod, gebed; maar in de rechtvaardiging ligt de zenuw, het centrum van de leer van de Geest (...). Maar in het herleefde calvinisme van de negentiende eeuw staat de wedergeboorte wel zeer in het middelpunt', *Herscheping*, 146-153.

werden gestempeld door dit uitgangspunt, waarbij het niet meer mogelijk was om met twee woorden te spreken, maar waarbij alles in een strak logisch schema werd geperst. Zo werd de leer van de veronderstelde wedergeboorte een belangrijk uitgangspunt voor kerk en theologie. Kuyper ging ervan uit dat ieder subject in de gemeente de kiem van de wedergeboorte in zich had, tenzij het tegendeel bleek.

Gerrit Hendrik Kersten wees erop dat het levensgevaarlijk was om uit te gaan van de veronderstelde wedergeboorte, omdat de indringende oproep tot bekering, de ernstige noodzaak van zelf-onderzoek en het aangrijpende functioneren van de sleutels van het hemelrijk hierdoor werden overschaduwd. Hij benadrukte in reactie hierop de noodzaak van persoonlijke, bewuste wedergeboorte.⁸⁵ Deze reactie bracht de veronderstelling mee dat kleine kinderen niet zijn wedergeboren totdat het tegendeel blijkt.

Klaas Schilder reageerde ook kritisch op de subjectieve kant van Kuypers leer en daarom benadrukte hij het objectieve verbond. Deze antihouding jegens Kuyper treffen we ook aan bij Jan Gerrit Woelderink. De reactie van Schilder en Woelderink op Kuyper is dus precies tegenovergesteld aan die van Kersten. Schilder en Woelderink zochten de objectiviteit en Kersten ging evenals Kuyper uit van de subjectiviteit. De Christelijke Gereformeerde Kerken hadden moeite met deze opvatting van Kersten en zochten een middenweg tussen objectief verbond en subjectieve wedergeboorte.⁸⁶ Het leek een mooie en vooral evenwichtige oplossing om te spreken over een ‘voorwerpelijk verbond’ en een ‘onderwerpelijke toepassing’.

Is het inderdaad een mooie oplossing? Het klinkt heel ruim als je zegt dat God een Vader wil zijn en dat de Zoon onze Verlosser wil zijn en dat de Heilige Geest in de Doop belooft dat Hij het wil toepassen, maar uiteindelijk houden we als opvoeders een stevige slag om de arm. Zijn deze jongeren in het verbond of zijn ze het

85. Hier lag een belangrijk motief voor de oprichting van reformatische scholen, Exalto, *Wordt een heer!*, 29-67.

86. Van Driel, *Consolidatie en crisis*.

niet? Kunnen zij dit voorwerpelijke verbond verbreken, kunnen ze het afwijzen, of hebben ze er eigenlijk geen relatie mee? Als we verbond lezen als huwelijksverbond blijkt het een onhoudbare benadering te zijn: kan men voorwerpeijk in een huwelijksverbond delen en voorwerpeijk getrouwd zijn? Het stellen van de vraag is deze beantwoorden.

Al deze benaderingen vertonen de kenmerken van de moderniteit, omdat ze zich laten dringen in het object-subjectschemata en hun uitgangspunt kiezen in de subjectieve wedergeboorte. De keerzijde van deze benaderingen is dat alles buiten het persoonlijk subject wordt geobjectiveerd. In feite worden Gods Woord, Gods verbond, Gods kerk en de Heilige Doop geobjectiveerd, geneutraliseerd en tot dode realiteiten. Aan de ene kant levert dit de ontsporing op dat het geloof wordt geobjectiveerd en geautomatiseerd, de tegenovergestelde ontsporing is dat het Woord als een dode letter gaat functioneren, er onmiddellijk over wedergeboorte wordt gedacht en de leerkracht elke Bijbelles met de stereotiepe vermaning eindigt: 'Vraag maar veel om een nieuw hartje.'

Is er een uitweg uit deze impasse? Ten eerste zal het niet eenvoudig zijn om ons aan het object-subjectschemata te ontworstelen. Dit zit zo diep geworteld in onze cultuur dat het een zware weg is om ons daarvan te bevrijden, niet het minst omdat mensen om ons heen onze woorden vaak wel in dit schemata interpreteren. Het begin van de uitweg is dat we ons bewust zijn van de impasse.

In de tweede plaats dienen we ons te oefenen in het leven en denken vanuit het Subject Jezus Christus. We moeten niet denken vanuit (de wedergeboorte van) het menselijk subject, maar vanuit de hemelse Christus, opdat het platte vlak van object en subject wordt overstegen door de derde dimensie van het Subject. Dat overstijgt de patstellingen over kerk, verbond, belofte, roeping, wedergeboorte en uitverkiezing waarin we elkaar gijzelen omtrent bepaalde posities in het object-subjectschemata, vooral de vraag of we de leerling als wedergeboren of niet wedergeboren dienen te zien. Persoonlijk fixeerde ik mij als jong predikant ook op deze vraag, totdat ik vanuit de traditie ontdekte dat we onze insteek

niet bij de enkele mens moeten zoeken, maar bij de levende God. Bovendien werd het mij steeds duidelijker dat het in het geestelijk leven om een mysterie gaat waar we uiteindelijk geen vinger achter kunnen krijgen, al willen we dat als moderne mensen zo graag. Het leven vanuit de levende Christus plaatst de verschillende posities omtrent kerk, verbond, belofte, roeping, wedergeboorte en uitverkiezing in een ander licht zodat we ook in staat zijn om recht te doen aan de verschillende posities. We kunnen niet veronderstellen dat geen enkel kind is wedergeboren en we kunnen evenmin veronderstellen dat elk kind wel is wedergeboren. We moeten ons niet op deze posities vastleggen aangezien we de persoonlijke wedergeboorte niet als uitgangspunt kunnen nemen.

Vanuit de levende Christus zien we, in de derde plaats, een eenheid van kerk, verbond en Doop. Vanuit het moderne denken zien we de kerk als een optelsom van individuen, maar vanuit het Hoofd van de kerk zien we dat het geheel meer is dan de som van de losse individuen. Zoals we denken vanuit de eenheid van het huwelijk en het gezin, zo overstijgt de eenheid van de gemeente de enkele personen. Wij dragen de kerk niet, maar de kerk draagt ons. Het is een geweldig privilege als we als lidmaten van Christus' gemeente zijn geboren en gedoopt en we Zijn levende stem horen. Dit privilege gaat heel wat verder dan dat we apart gezet zijn, aangezien we in relatie met de levende Christus staan. Als Gods huwelijk met Israël een van de meest gebruikte beelden van het Oude Testament is, is de nieuwtestamentische positie zeker niet armer. God is getrouwd met onze jongens en meisjes. Daarom zijn ze tot de hemel toe verhoogd. Daarom worden we vermaand om onze hemelse Bruidegom aan te hangen (huwelijkstaal), te betrouwen en lief te hebben met ons hele hart, met onze hele ziel, met ons hele gemoedsleven en met alle krachten, alle andere minnaars te verloochenen, onze oude natuur te doden en in een nieuw eeuwigheidsleven te wandelen.

Kuyper spreekt in militaire termen over de kerk, waarbij de erediensen als een kazerne zijn waar de soldaten uitrusten om daarna

de wereld weer te veroveren.⁸⁷ De reformatorische visie op de kerk is heel anders. Zij legt veel meer nadruk op de waarde van Christus' lichaam als zodanig. We kunnen beter zeggen dat de kerk een hospitaal is waarin we met al onze kwalen gevoed en verzorgd worden. De calvinistische visie op kerk en christenheid is dus veel minder optimistisch en parmantig dan de neocalvinistische. Deze relatie met de levende Christus betekent ten vierde ook dat we komen tot een herwaardering van het levende Woord. We mogen onze Bijbelvertelling doen in het gewichtige besef dat de levende Christus in de klas tot onze kinderen spreekt. Dit bewaart ons ervoor dat we beschouwend en objectiverend over het werk van de Heilige Geest spreken. Ten diepste gaat het hier om de volgorde van Woord en Geest. We kiezen ons beginpunt niet in het werk van de Geest in het enkele subject, dit zou dopers zijn, maar we vertrekken vanuit het levende Woord. Onze cultuur vraagt een zuiver christelijke benadering waarbij we ons startpunt kiezen in Christus buiten ons en vervolgens spreken over het effect van Zijn Geest en Woord in de harten van onze kinderen.⁸⁸ Dit betekent in de vijfde plaats dat de toe-eigening van het heil aan de orde komt. Als moderne mensen zijn we geneigd om te zeggen dat we iets pas hebben nadat het ons is toegeëigend. Wonderlijk genoeg spreekt onze traditie over 'toe-eigenen wat we hebben'. Wat we in Christus, in de kerk, in het verbond, in het Evangelie en in de Doop hebben, eigent de Heilige Geest ons toe. Als er niets is, kan er ook niets worden toegeëigend. Als het Evangelie niet voorafgaat, benaderen we het werk van de Heilige Geest onmiddellijk, terwijl het Zijn gewone weg is om het uitwendige Woord te verinnerlijken. De Geest voegt niets toe aan het heil in het Woord, maar Hij eigent het toe. De toe-eigening door de Geest is dus niet te verwarren met de benadering dat iets subjectief waar wordt wat al objectief waar is. Alleen al daarom is het van belang dat we niet objectief over het heil spreken, maar dat we uit de gemeenschap met de Heiland spreken. Zo is het voor onze leerlingen tastbaar dat het heil realiteit is.

87. Vgl. Kuyper op zondag 21, *E Voto Dordraceno*, 2, 108-158.

88. Antwoord 54 in de HC heeft deze insteek onvergelykbaar trefzeker gekozen.

In de zesde plaats valt er zo ook licht over de pedagogische situatie. Er is een benadering voorstelbaar waarin we het wonder van de wedergeboorte zo benadrukken dat het tegelijk ondenkbaar is dat we hier deel aan zullen krijgen. Wonderen zijn immers een zeldzaamheid. De wedergeboorte kan op deze manier ook een abstracte realiteit worden die los komt te staan van het geheel van het leven, terwijl we er juist in de christelijke pedagogiek bij gebaat zijn dat de hele levenssfeer van opvoeding en vorming wordt toegeëigend door de Heilige Geest. Als we ervan uitgaan dat de Heilige Geest via middelen werkt, is de hele dag in het klaslokaal van belang. Het gaat niet alleen over het moment van de dagopening, maar ook over het voorbeeld van de docent, of de manier waarop hij belijdt dat hij of zij juist geen voorbeeld was. Het gaat ook om het getuigenis van andere leerlingen of de manier waarop de leerstof wordt gepresenteerd. Opvallende persoonlijke gebeurtenissen of gebeurtenissen in het publieke leven kunnen invalshoeken van de Heilige Geest zijn. Dit scherpt onze verwachting gedurende de hele lesdag.

Vanuit de toe-eigening van het heil valt ten zevende ook het juiste licht over de wedergeboorte. Als we beginnen bij de wedergeboorte van het menselijk subject komen we nooit bij het Subject Christus uit, omdat het Evangelie dan afhankelijk wordt van de persoonlijke wedergeboorte en achter de deur van de wedergeboorte wordt opgesloten.⁸⁹ De enige troost is niet dat wij nieuwe mensen zijn, maar dat we van de nieuwe Mens zijn. Zo wordt het helder dat het heil voorop gaat en dat de wedergeboorte bij de toe-eigening van het heil behoort. Zo voorkomen we de indruk dat de wedergeboorte het heil is, waarbij de geestelijke ervaring en de bekeringsweg een doel in zichzelf worden. Hier leert het zicht op de *unio mystica cum Christo* ons om de christen vanuit Christus te verstaan.

Calvijns derde deel van de *Institutie* is als volgt gestructureerd:

89. Kohlbrugge waarschuwt voor het loslaten van Christus als centrum in gereformeerde orthodoxie en Nadere Reformatie: 'Maar waar vindt men dat in de boeken? Heiligings-systemen, ja, maar geen opgaan in alles 'eis auton' (= in Hem = Christus)', Van Lonkhuijzen, *Hermann Friedrich Kohlbrugge en zijn prediking in de lijst van zijn tijd*, 22-24 (appendix B). Vgl. Graafland, *Van Calvijn tot Barth*, 400-401.

eerst behandelt het de eenheid met Christus, vervolgens het geloof, daarna de boetvaardigheid, het christelijke leven, de rechtvaardiging, de verkiezing en ten slotte de lichamelijke opstanding. We herkennen deze opbouw ook in de Heidelbergse Catechismus, die inzet met de enige troost. De enige troost is niet dat het wedergeboren subject het Subject Christus bezit, maar de enige troost is dat het Subject Christus de grote Eigenaar is van echte zondaren. Als we dan nader vragen hoe dat in het leven functioneert, gaat het om het levenslange afsterven van de oude mens en de opstanding van de nieuwe mens. Zo vinden we ons heil steeds nadrukkelijker in de nieuwe Mens Jezus Christus. Steeds opnieuw doorlopen we de onomkeerbare cyclus van ellende, verlossing en dankbaarheid. Deze drieslag is dan ook geen model voor de bekeringsweg, maar vertolkt de blijvende dynamiek van het christelijke leven. Gods toorn en straf worden geen verleden tijd, maar in de toorn spreekt het Evangelie ons van verlossing. Zo blijft het geloof een aangevochten realiteit en bloeit de zekerheid op, niet uit onszelf, maar uit de Heiland.

Het voorgaande betekent niet dat de persoonlijke wedergeboorte minder centraal komt te staan, maar wel dat deze in het juiste kader wordt geplaatst. Het is een vorm van moderniteit als de leer van de persoonlijke wedergeboorte ons uitgangspunt in het onderwijs wordt, terwijl het klassiek christelijk is om te zien dat de levende Christus Zijn Woord en Geest samenbrengt in de diepte van de persoonlijke ziel. In deze kaders spreken we met grote ernst over de noodzaak van de persoonlijke wedergeboorte en zoeken we ook naar woorden om deze ‘gans bovennatuurlijke, zeer krachtige, en tegelijk zeer zoete, wonderlijke, verborgen, en onuitsprekelijke werking’⁹⁰ van de Heilige Geest in de diepte van het hart van onze jongeren te benoemen. Als het Nieuwe Testament ons wel dertig activiteiten van de Heilige Geest noemt, is onze Bijbelles wel heel mager als we de rijkdom van Pinksteren nauwelijks woorden geven in onze vertellingen. We kunnen putten uit de rijke tradities van geestelijk leven uit de Vroege Kerk, de middeleeuwen, de Nadere

90. Naar Dordtse Leerregels III/IV, 12.

Reformatie en het Puritanisme. Wat betekent het dat Hij ons overtuigt van zonde, gerechtigheid en oordeel? Hoe functioneert berouw en wat is echte zondekennis? Kunnen wij het afsterven van de oude mens nader duiden en woorden geven aan de opstanding van de nieuwe mens? Wat doet Hij als de Geest van het geloof? Hoe bidt Hij in ons? Hoe is de Geest betrokken bij de geestelijke strijd? Hoe getuigt de Geest met onze geest? Wat is er te zeggen over de verdieping en voortgang van het werk van Gods Geest in ons hart? Wat is de vervulling met de Geest? Wat ervaren en bevinden we bij Zijn inwoning in ons hart? Welke verschillen zijn er in de leiding van Gods Geest? Wat gebeurt er als de verborgen werking van de Geest zich aandient? We hebben de Geest nodig om het werk van de Geest te benoemen. Het kan weleens stil worden in de klas als zo de diepten van Geest dichtbij komen. De huiveringwekkende keerzijde is het missen van de Heilige Geest. Zonder de Geest zijn we gebonden, terwijl we menen vrij te zijn. Zonder de Geest denken we dat we nederig zijn zonder dat we ons hoogmoedige hart kennen. We hebben wel kennis van de schepping, maar zonder liefde tot de Schepper. Zonder de Geest zullen we eeuwig wegsterven zonder ooit geleefd te hebben, aangezien het werk van de Geest vooral levenwekkend is. Hoe aangrijpend om de Geest te missen, Die in alle waarheid leidt.⁹¹ Zonder de Geest beamen wij met het grootste gemak de leugens van de duivel en de vooronderstellingen van ongelovige wereldbeelden. Of we volgen onze lievelingswaarheden zonder dat we in de gehele waarheid van God zijn vastgemaakt.

Dit besef van de behoefte aan de Heilige Geest opent ten nege ook de weg naar het verborgen karakter van het werk van de Heilige Geest. Zijn gewone manier van werken is immers niet opzienbarend: het is karakteristiek voor de Geest om op een verborgen manier Zijn werk uit te oefenen. Er kan al heel veel werk van de Geest in de kinderziel gedaan zijn voordat het doorbreekt. Kuyper gaf hiervoor een treffend beeld: We kunnen het vergelijken met water dat tot koken wordt gebracht. Bij het bereiken

91. Joh. 16:13.

van het kookpunt is er al veel energie toegevoerd. Zo is het in ons hart ook, omdat de Geest dieper dan ons diepste bewustzijn werkt.

Tot slot functioneert ook de notie van zelfonderzoek. De positie van het huwelijk verplicht ons tot radicale toewijding aan de hemelse Bruidegom en een even radicale verloochening van alle andere minnaars, inclusief onze oude natuur. Het machtige geheim is dat de hemelse Bruidegom ons alles geeft wat ons ontbreekt, omdat Hij duizendmaal gewilliger is om te geven dan wij kunnen zijn om te ontvangen. Vanuit de huwelijksrelatie zien we ook dat ongeloof geestelijke echtbreuk is. Ongelovigheid betreft de ranken die in de Wijnstok Christus zijn, maar geen vrucht dragen.⁹² In deze zin is er afval van de heiligen die met de Heilige Doop zijn gedoopt. Met indringende liefde en ernst legt Jezus aan ons hart dat deze ranken worden uitgehouwen en in het vuur geworpen.

Het is aangrijpend dat velen (!) menen in te zullen gaan en niet in zullen gaan.⁹³ De oprechten trekken dit naar zichzelf toe omdat zij zich bewust zijn van hun onoprechtheid. De onoprechten gaan uit van hun oprechtheid en zijn snel klaar met het zelfonderzoek. Alle Bijbelse noties van zelfonderzoek geven ons levenslang afhankelijkheid van de Heilige Geest. Wij kunnen ons alleen maar bedriegen, maar Woord en Geest bedriegen ons niet. In de aanvechting getuigt de Geest met onze geest, zodat we zeker zijn van Gods heil, niet alleen voor een ander maar ook voor onszelf. Hoe kostbaar is genade!

1.10 Wat betekent dit voor het onderwijs?

In de inleiding verkenden we het dilemma van het object-subjectschemata in onze cultuur en we stelden vast dat ons onderwijs

92. Joh. 15:1-8. Ook Matth. 8:12, 11:20-24; Hebr. 2:3, 10:29 onderstrepen het privilege en de verantwoordelijkheid van onze positie.

93. Matth. 7:22.

aan beide kanten van dit schema kan vastlopen. We zagen vooral de zuigkracht van een geobjectiveerd wereldbeeld waarin zelfs de leerling tot een leerobject wordt.

Dit hoofdstuk overstijgt dit dilemma structureel door ons niet alleen bewust te maken van het object-subjectschemata, maar Christus als Subject centraal te stellen. Zo is het niet langer het subject dat de wereld interpreteert, maar het Subject interpreteert het subject en plaatst ons in de juiste verhouding tot onszelf, tot elkaar en tot de wereld.

Relatie treedt hier in plaats van wereldbeeld. Leraar en leerling staan naast elkaar in relatie tot het Subject. Echte zelfkennis ontvangen we alleen in relatie met Hem. Hij is de Ander, Die het licht laat schijnen over onszelf, Die ons gesloten subject openbreekt en Die onze autonomie doorbreekt. De zelfkennis in deze ontmoeting heeft psychologische dimensies en gaat tot de existentiële diepte van zonde en genade. De keerzijde hiervan is dat we van onszelf vervreemd zijn zonder relatie met de Ander. Het besef dat deze relatie pedagogisch niet maakbaar is, maakt ons des te meer afhankelijk van de Heilige Geest.

Vanuit Christus en Zijn lichaam ontstaat ook het zicht op elkaar, omdat lichaamsdelen nu eenmaal niet zelfstandig kunnen bestaan. Het besef van het geheel van Christus' wereldwijde lichaam en de katholieke volheid van het geloof is een krachtige remedie tegen individualisme, nationalisme en denominationalisme. In de interkerkelijke situatie van de school kunnen we oefenen dat het geheel meer is dan de som van de delen. De gevoeligheid voor lijden en vervolging in Christus' lichaam biedt een uitdaging om de deugden van barmhartigheid en rechtvaardigheid te oefenen. Misschien kunnen we in de rekenles een som bedenken die toegepast is op hulpverlening of het doen van gerechtigheid in de gebroken situatie elders in de wereld.

Deze geestelijke werkelijkheid is ook richtinggevend voor de verhoudingen in de klas. Zo licht vanuit de relatie met Christus op dat we alleen onszelf kunnen zijn in het geheel. Hier zijn tal van pedagogische en didactische toepassingen bij te bedenken. Het

gegeven dat het geloof katholiek is, laat ons zien dat de verschillende interpretatie van dingen door verschillende leerlingen voor ieder verrijkend is. Over interpretatie gesproken: de interpretatie vanuit Christus geeft niet alleen meerwaarde aan het geloof, maar ook aan de toe-eigening van het vak.

De relatie met Christus en Zijn gemeente is ook bepalend voor het beeld van de wereld. De wereld mag er zijn, maar deze heeft in het licht van de betere wereld niet de hoogste prioriteit. Dit geldt ook voor het gebruik van onze rede. Als de relatie beslissend is, kan de rede niet beslissend zijn. Er bestaat geen relatie zonder het gebruik van de rede, maar de rede is dienstbaar aan de relatie. Zo worden onze vakken dienstbaar aan Christus en krijgen onze leerlingen een medicijn tegen de rationalistische pretenties van de wetenschap.

Als we op deze geestelijke golflengte lesgeven, zullen er ongetwijfeld 'gouden momenten' zijn waarop we dit met onze leerlingen kunnen delen. Overigens is de effectuering door de Heilige Geest niet afhankelijk van deze bijzondere momenten, omdat Hij ook het geheel van het geestelijke klimaat in de klas toe-eigent en de leerlingen binnenleidt in een christelijk wereldbeeld.

Verwerkingsvragen

1. Wat betekent het denken vanuit de geestelijke eenheid met Christus voor u?
2. Hoe kan het besef van de levende Christus verschil maken voor het wereldbeeld in uw lessen?
3. Hoe ervaart u persoonlijk de vreemdelingschap en hoe deelt u dit met de leerlingen?
4. Wat vindt u moeilijk aan het beoefenen van katholiek christendom?
5. Welke uitdagingen ziet u voor uzelf in het overstijgen van het object-subjectdilemma?